

mértékletes, de szépen kihallható használatával.”²⁷ Néhány példa Debreczeni alliterációs szókapcsolataira: „mosolyognak, hogy mast meg marjanak, . . . hogy az hamis hitek hitetlenségbe esnek . . . , ebek minket meg marnak, az macskak meg körmöznek, a pókok meg mérgesitnek . . .”

*

Guevara világtól búcsúzós munkája a magyar irodalomba észrevétlenül került be, s továbbéléséről nincs is nyom. Nem így történt azonban német nyelvterületen. Aegedius Albertinus német fordítása 1600-tól kezdve több kiadást ért meg,²⁸ s közkedveltségét mutatja, hogy bekerült Grimmshausen *Simplicissimus*ába is.²⁹ A világban csaldódtó Simplicissimus ugyanekkel a szavakkal búcsúzik a világtól: „. . . s épp akkor került a kezembe Guevara néhány írása, amelyből egyet s mást ide kellett iktatnom, mert nagy erejével végleg elfordított engem a világtól.”³⁰

Németh S. Katalin

A hajdútánc XVIII. századi szövegéről

Pálóczy Horváth Ádám gyűjteményében, a híres *Ötödfélszáz énekekben* a hajdútánc dallama ötször tér vissza. Lejegyzésével először a 277. szám alatt találkozzunk, hogy más szöveggel újra elének bukkanjon a gyűjtemény 330. és 363. darabjaként. De nótajelzetként is előfordul: 380. és 399. szám.¹ (A dallam irodalmi közvéleményünk előtt a Thaly Kálmántól utólag rá alkalmazott szöveggel ismerős: Nosza hajdú, fúrge varjú . . .)

Maga Horváth Ádám, amikor 1815-ben éneklístát küld Kazinczynak, a hajdútáncot a száz esztendőnél régebbieket, tehát a különösen értékesek között említi. Írásos adataink azonban nem nyúlnak vissza róla a XVIII. század elejére: elsőként a Szkárosi-Járdánházi melodáriumban fordul elő (1787–1792), „Dinom dánom kákátó” kezdőszóval, négyszólamú kóruspartitúra lejegyzésben.²

Eddig terjednek jelenlegi ismereteink Horváth Ádám fenti dallamáról. Jóval kevesebbet kell beérnünk, ha a szövegváltozatokra vagyunk kíváncsiak. Horváth Ádám a Magyar Áriónban ezt írja: „Könnyű, pajkos falusi ének. Ez az első és második sor régi, a többi hozzá van töldva.” Ezért azután fenti művében nem is a régiek között tartja számon, mint az *Ötödfélszáz énekekben* tette, hanem a bizonytalan „Némely keverték, különbféle érdemük” címszó alá sorolja. A közölt dallamhoz az alábbi szöveg társult (zárójelben Horváth Ádám szövegkiégészítése):

Járd meg tubám járd meg
Telekes bocskor! gyöngyös kapca!
járd meg tubám! járd meg.
(Vörös nadrág, sárga csizma,
járd meg tubám! járd meg.
Majd elmenjünk a korcsmára,
De engem is várj meg,
Megjárom én a kopogót,
tubám! Te is járd meg.)

A hajdútánc XVIII. századi szövegét, amelyről eddig semmiféle adatunk nem volt, könyvtári kutatásaim során sikerült meglegnem Pannonhalmán, a főkönyvtár 118 H 5/12. jelzetű kéziratós kötetében. A colligatum az ún. Paintner-hagyaték részeként jezsuita drámagyűjteményt tartalmaz: 10 latin nyelvű színpadi művet, zömmel klasszikus témájúakat (1–10.), 1 német vígjátékot (13.), egy kised dramaturgiát (11.) és 12. szám alatt egy áriagyűjteményt a közölt darabok számára („Ariae diversae nugivendulae pro Comoediis”).

A tartalomjegyzék érdemi felsorolását követő jegyzet („acta Ginsii etiam 1774.” — Kőszegi darabok még 1774-ből) a rögzítés helyére és idejére látszik utalni, majd a gyűjtemény összeállításáról, Paintner Mihályról közöl helytálló életrajzi adatokat. Valóban, a jezsuita rend feloszlata után Paintner az 1774–75-ös esztendőben a kőszegi gimnáziumban tanított.³

²⁷ MERÉNYI i. m. 506.

²⁸ SCHNEIDER: Spaniens Anteil an der Deutschen Litteratur des 16. und 17. Jahrhunderts. Strassburg 1895. 77–78.

²⁹ Kindlers Literatur Lexikon. Bd. IV. Zürich 1964. 2457–2458.

³⁰ Grimmshausen: *Simplicissimus*. Bp. 1964. Ford. HAY Gyula 434.

¹ Pálóczy Horváth Ádám: *Ötödfélszáz énekek* (kritikai kiadás, Bp. 1953.).

² Közli BARTHA Dénes: *A XVIII. század magyar dallamai*, Bp. 1935.

³ Vö. SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*, Bp. 1905.

A kötetben lapozva az áriagyűjtemény címlapján azonban az 1767-es évszám bukkan elénk egy, Painter szerepére utaló megjegyzéssel („sub potestate Michaelis P.”). És a dalok sorában mindjárt másodikként olvashatjuk *Aria alia* cím alatt a hajdútánc eddig ismeretlen szövegét:

Telekes Bocskor, gyöngyös Kapcza,
járjad tubám, járjad.
Telekes Bocskor, gyöngyös Kapcza,
járjad tubám, járjad.
Másut imár le fektettek,
it még ágyat se vetettek,
ted le a Bocskort, ted, ted,
ted le a Bocskort. ted.

Adós vagyok még az évszám magyarázatával. Az 1767-es dátum másutt is szerepel a kéziratban, így például az első helyen álló iskoladráma, az *Absolo* címlapján is. Márpedig ez nem lehet elírás: szerzője, Hiemer József, akit tartalomjegyzékünk soproni jezsuitának nevez, valóban 1766–67-ben volt a poézis tanára a soproni gimnáziumban. A 2. sorszámú *Cassius*-dráma írója, Placskó István pedig 1768 és 1770 között a retorikát tanította ugyanott.⁴ A kézirat visszanyúló adatai tehát helyesnek bizonyulnak. Csakhogy a Paintner-életrajz ismerete újból megkérdőjelezi az egyszer már igazolt évszámot: Paintner 1753-ban született, így a kérdéses időpontban mindössze 14 esztendő volt. A paradoxon feloldására — kellő számú adat híján — többféle feltevést kínálkozik. Közülük jómagam az alábbi lehetőséget érzem igaznak: az iskoladramákhoz hasonlóan az áriák is elhangzottak már korábban a színpadon, utólagos lejegyzésükről van szó. A községi jezsuita gimnázium színjátszásáról több adatunk is van. Az első még Faludi Ferenc rektorságának idejéből származik, 1751-ből, amikor is latin nyelven játszották el *Julius Caesar Egyiptomban* című iskoladramáját. 1757-ben ismét a rektor, ezúttal Kereskényi Ádám volt a szerző: *Agostonnak megtérése* című műve magyarul hangzott el; 1762-ből ismét latin előadás programja maradt ránk.⁵ Faludiról még azt is tudjuk, hogy előadásra szánt művein kívül versei közül is megszóltat néhány Kőszeg színpadán.⁶ Ennek a gazdag hagyománynak ismeretében, amelynek színvonalát irodalomtörténeti nevek fémjelzik, feltehető, hogy Paintner éppen az itteni élmények hatására kezdte meg a lejegyztetést 1774-ben. Gyűjteménye alapvetésének ekkor, egy évvel a jezsuita rend feloszlata után értékmegőrző szerepe is volt már. A fentiek alapján szövegünk 1767-es dátumát visszavetítve is elfogadhatónak, pontosnak érzem.

A kézirat további útja jól követhető. Révai Miklós 1802. szeptember 11-én kelt levelében az alábbiakat olvashatjuk: „... ide vezető Könyveket és sok szép Kézírástokat a' Jezsuita kintsből, már előre oda ajándékozott” (ti. Pannonhalmának). Mindezt megerősíti Paintner végrendelete, amelyben az időközben már 6000 kötetre rúgó könyvtárról valóban így rendelkezett. Győrtől halt meg, 1826-ban, de hagyatéka csak 1833-ban került Pannonhalmára, miután a Szt. Benedek-rend 2000 forintért megváltotta, elhárítva ezzel a közbejött különféle akadályokat.⁷

Nem érdektelen ennyit időznünk a lejegyzett szöveg környezeténél, mert az adat jelentőségét nagyban fokozza, hogy színpadi betétként használták fel. Maga az a tény, hogy az egyetlen magyar dal a számos latin és német szöveg között, bizonyítja régi voltát, elterjedtségét, népszerűségét. Ennyiben a pannonhalmi lejegyzés Horváth Ádámot igazolja. A *Telekes bocskor* XVIII. századi szövegének felbukkanásával eggyel ismét nőtt az iskoladramák azonosítható dallamainak száma, ami — lévén az idevágó adatok igen gyérek — önmagában is hangsúlyos említést érdemel. Már Kácsor Keresztély dallamai⁸ és a Linus-táncgyűjtemény⁹ bizonyította, hogy a magyar énekvers térhódítása a latin iskoladramában megelőzte és elősegítette annak anyanyelvűvé válását. A jezsuita repertoáron azonban most találunk először adatot a népköltészeti megőrző funkcióra, ami a többi tanítórend műsorán gyakori.

Kerényi Ferenc

⁴ TAKÁCS József: A jezsuita iskoladráma. Bp. 1937.

⁵ TAKÁCS József i. m.

⁶ RÉVAI Miklós jegyzete Faludi Ferenc XIII. és XIV. énekéhez (Faludi Ferenc költeményes maradványai. Győr, 1786.).

⁷ A hagyaték történetére RÉCSEY Viktor: Révai Miklós levelei Paintner Mihályhoz. Bp. 1898. (különfenyomat az ItK-ből). Ezzel egyeztek a más források alapján Pannonhalmán hallott szóbeli közlések is, melyekért és a kutatásaim során nyújtott szíves segítségért ezúton is köszönetet mondok SZABÓ Flórisnak, a pannonhalmi gimnázium tanárának és könyvtárosának.

⁸ MURÁNYI Róbert: Két XVIII. századi iskoladráma dallamai. Zenetudományi Tanulmányok II. Bp. 1954.

⁹ FALVY Zoltán: A Linus-féle táncgyűjtemény. Zenetudományi Tanulmányok VI. Bp. 1957.